

# Περιήγηση



Η Αμοργός, ένα νησί με πολλά πρόσωπα είναι από τη φύση του εντυπωσιακό. Αντίθετα από το βόρειο τμήμα της η αποκαλούμενη Κάτω Μερά του νησιού, αποτελεί μια συναρπαστική ενότητα, με έντονη αγροτική ζωή, φυσικές ομορφιές κι επιβλητικά μνημεία της αρχαιότητας.



# Αμοργός: Κάτω Μεριά

## Τόποι, άνθρωποι και μνημεία

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ  
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ANNA ΚΑΛΑΪΤΖΗ - ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ ΡΟΥΣΣΟΣ







Άποψη των Κατάπολων κατεβαίνοντας από τη μονή του Βαλασμίτη.

## Προλόγισμα Ξύπνημα στην Αμοργό

— υπνώ το πρωί κι εξακολουθώ να ονειρεύομαι! Ανοίγω το παράθυρο και  
— βλέπω οράματα θολά από το χαμένο σώμα του παραδείσου. Είναι αυτή η  
— γη αληθινή ή μήπως είναι ένα ψευδεπίγραφο της φαντασίας που όλο και φουντώνει κάτω από το μπλε της αιγιαλίτιδας ζωής;

Είναι αίνιγμα η φύση εδώ στην Αμοργό, αίνιγμα υφασμένο από τον μετρονόμο της αυθεντικής ομορφιάς που δεσπόζει στο Αιγαίο καταλύοντας κάθε πλαστό αντίγραφο της κίβδηλης ζωής.

Και την ώρα εκείνη την εωθινή – καθώς ξυπνάω κι ανοίγω τα μάτια, εμφανίζεται ένας άγγελος φτασμένος από τα πεδία των ουράνιων μαχών, έτοιμος να τροχίσει τη μοίρα μας με μια οξύστομη ρομφαία εκτυφλωτικού φωτός, αστραφτερής διαύγειας.

Έχουμε αναλάβει το έργο της αποκάλυψης του φωτός αυτού σε όλη τη νότια τραχιά λωρίδα της Αμοργού και πρέπει πρωί πρωί να ξεκινήσουμε για να διαλευκάνουμε τα μυστήρια της Κάτω Μεριάς.

Η διαλεύκανση αυτού του στόχου μας οδηγεί στα σύνορα της Κάτω Μεριάς, όπου ξεδιπλώνονται τα μυστικά ένα ένα συμπυκνώνοντας τον μύθο του αμοργιανού πυλώνα. Η Κάτω Μεριά έτσι κι αλλιώς αποτελεί μια ξεχωριστή γεωγραφική ενότητα αλλά και έναν συνεκτικό ιστό ιστορίας, πολιτισμού και μνημείων, αφού διαθέτει και ενοποιεί τους κορυφαίους ιστορικούς τόπους του νησιού.



Με τον πατέρα Θεόφιλο, ηγούμενο της Μονής Βαλααμίτη.

## Εισαγωγή

**Η** Αμοργός, σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, είχε τρεις σπουδαίες αρχαίες πόλεις, την Αιγιάλη, τη Μινώα και την Αρκεσίνη, από τις οποίες οι δυο τελευταίες ανήκουν στο νότιο τμήμα της, παρεκτός του ότι και ο τέταρτος πολύ σημαντικός παλαιολιθικός οικισμός της Μαρκιανής βρίσκεται στη μεθόριο της Κάτω Μεριάς.

Πριν όμως προχωρήσουμε στην επιμέρους διεισδυτική μας πορεία στο σώμα της Κάτω Μεριάς Αμοργού, θα πρέπει να δώσουμε αδρά την γεωγραφική της ταυτότητα και εικόνα και ποιο θα είναι το σκέλος της περιπλάνησής μας στην παράξενη τούτη γη, την οποία, ειρήσθω εν παρόδω, κατοικούν ωραίοι και ανοιχτόμυαλοι άνθρωποι, οξυδερκείς, αγωνιστές της γης και του μόχθου, φιλότιμοι βιο-

**ΑΜΟΡΓΟΣ: ΚΑΤΩ ΜΕΡΙΑ**

παλαιστές που καλλιεργούν και σώζουν πολλά από τα παλιά χειρωνακτικά επαγγέλματα του βουνού, του κάμπου και της θάλασσας.

Ουσιαστικά η **Κάτω Μεριά** Αμοργού οριοθετείται από ένα κυματιστό ανάγλυφο που το απαρτίζουν, από ανατολικά προς τα δυτικά, η **ακρόπολη της Μαρκιανής**, η κορυφή του Πούλου, το αρχαίο νεκροταφείο Δωκαθίσματα και η παραλία της Αγίας Θέκλας. Μέσα στην επικράτειά της αναπτύσσονται οι οικισμοί Καμάρι, Βρούτση, Ραχούλα, Αρκεσίνη, Κολοφάνα, Κάτω Κάμπος, Αγία Παρασκευή και Καλοταρίτσια. Την Κάτω Μεριά στεφανώνει ο ορεινός όγκος του Κόρακα ή Άσπρο Βουνό (544 μ.) κι επιστέφει ολοκληρώνοντας τον κύκλο της η νησίδα της Γραμβούσας.

Διατρέχοντας το σώμα του νησιού από τη Χώρα και κάτω, θα κάνουμε ένα σύντομο πέρασμα από τη Μινώα και το μοναστηράκι του Αϊ-Γιώργη του Βαλααμίτη,

Στον αρχαιολογικό χώρο της Μινώας.









Άποψη των Κατάπολων από την  
κορυφή της Μινώας.



που βρίσκονται λίγο έξω από τα όρια της Κάτω Μεριάς. Κατά ένα ωραίο διεισδυτικό τρόπο θα τα ενώσουμε αυτά τα δύο με μια διάσχιση περιπατητική, καθώς η Άννα θα πάρει το μονοπάτι που ξεκινά έξω από την πόρτα του μοναστηριού και αφού διασχίσει ωραίες αγροτικές πλαγιές θα κατηφορίσει τραβερσάροντας τις παρυφές των Βαρμάδων για να φτάσει στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου, με το θαυμάσια διατηρημένο Γυμνάσιο, τον ωραίο βωμό του Διόνυσου Μινωίτη κι επιστέγασμα την εντυπωσιακή κορυφή του λόφου, από την οποία η θέα των Κατάπολων και της Χώρας είναι επιβλητική.

### Ο Θησαυρός της Αρκεσίνης

**Π**ρώτη μας στάση μετά το πέρασμα του Σταυρού ο Προϊστορικός Οικισμός της Μαρκιανής. Παίρνομε το μονοπάτι διασχίζοντας μιαν αδιάφορη έκταση με πυκνή μεσογειακή βλάστηση και ανοίγουμε την περιήραξη των τσοπαναράϊων για να εισέλθουμε σε μιαν αλάνα η οποία παραπλανεί τον πεζοπόρο, καθώς δεν υπάρχει καμία ένδειξη για τον Οικισμό. Γυρίζοντας το βλέμμα μας προς την κορυφή ενός χαμηλού λόφου παρατηρούμε κάποια κτίσματα που είναι όλα τους γλινιασμένα από τις λειχάνες και τα μούσκλια, αφήνοντας μια υποψία αρχαίων καταλοίπων. Κινούμαστε χωρίς μονοπάτι για την κορυφούλα όπου πέφτουμε σε μια σειρά αλληπάλληλων κτηρίων της παλαιολιθικής εποχής.

Ο προϊστορικός οικισμός της Μαρκιανής λοιπόν βρίσκεται σ' ένα μικρό λόφο με υψόμετρο 265 μέτρα πάνω από τη θάλασσα, και θεωρείται η πιο σημαντική από τις δώδεκα ακροπόλεις της Αμοργού. Ο Οικισμός αυτός αποκαλύφθηκε από την καθηγήτρια - αρχαιολόγο Λίλα Μαραγκού το 1985, στα πλαίσια μιας συστηματικής έρευνας, ενώ η κατοίκισή του προσδιορίστηκε στην πρωτοκυκλαδική εποχή, κατοίκιση η οποία διήρκεσε για δέκα αιώνες.

Έχει αποκαλυφθεί ο βόρειος και ο βορει-

οδυτικός Προμαχώνας, ως και η θεμελίωση στον φυσικό βράχο. Εκείνο που προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι τα τμήματα του υδροσυλλεκτήριου αγωγού που αποκαλύφθηκαν στη βόρεια πλευρά του ανδέρου και είναι λαξευμένος στο φυσικό βράχο καθώς παροχέτευε τα όμβρια ύδατα από τις στέγες των κατοικιών στους υπαίθριους χώρους και τις αυλές. Από την όποια ανασκαφή έγινε αποκαλύφθηκε μέρος του οικοδομικού συγκροτήματος, που αποτελείται από τρεις ορθογώνιους χώρους, έναν μικρό διάδρομο με σχιστόπλακες, τον καλοχτισμένο αγωγό και μια χτιστή καμπυλόγραμμη κατασκευή, η οποία μάλλον χρησίμευε ως αποθηκευτικός χώρος, αφού εκεί βρέθηκαν αγγεία και σφοντύλια.

Η θέση του Οικισμού είναι εντυπωσιακή, καθώς εποπτεύει από ψηλά το πέλαγος και βρίσκεται πάνω από τη χερσόνησο των Δύο Τραχίλων.

Η συνέχεια του οδοιπορικού μας θα μας εκπλήξει με τις δυνατές εντυπώσεις των ανακαλύψεων πολύ σημαντικών μνημείων της αρχαιότητας, αλλά και των ανθρώπινων επεμβάσεων σε αυτά. Και βέβαια το φυσικό τοπίο μα και ο άνθρωπος παράγοντας, κυρίως, ο οποίος θα μας ανοίξει την όρεξη για να παρακολουθήσουμε εργονομικές λειτουργίες των Κατωμεριτών ξωμάχων.

Επόμενη στάση μας η **Αρκεσίνη** και ο **Πύργος της Αγίας Τριάδας**.

Πριν όμως από αυτόν, και πριν από την είσοδό μας στο χωριό Βρούτση, θα περάσουμε έξω από τον τριπλό βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου, με τα αρχαία παλαιοχριστιανικά κατάλοιπα. Αμέσως μετά θα πάρουμε έναν παρακαμπτήριο δρόμο αριστερά (ασφάλτινο και ιδιαίτερα κατηφορικό) για να διαγράψουμε μια πορεία δυο περίπου χιλιομέτρων, στο τέλος της οποίας θα βρεθούμε σε ένα πλατό, πενήντα μέτρα πάνω από τη θάλασσα, στην οποία κατεβαίνει κανένας με ωραία, αλλά απότομα σκαλοπάτια. Εδώ είμαστε στην πολύ γραφική παραλία του Μούρου, με τα ιδιότροπα βράχια και τη σκούρα βοτσαλωτή ακτή (άμμος και λε-



Κατεβαίνοντας στην παραλία  
του Μούρου.







Τμήμα του πύργου της Αγ. Τριάδας (4ος π.Χ. αι.).

πτό βότσαλο), που την περιβάλλουν κάθετες ορθοπλαγιές και βαθυγάλαζα νερά με απότομους βυθούς.

Η επιστροφή μας θα έχει για πρώτο στόχο την πιο μεγάλη έκπληξη της Κάτω Μεριάς, τον Πύργο της Αγίας Τριάδας και τη γνωριμία μας με τον Παρασκευά, τον αρχαιοφύλακα της Αμοργού, έναν ωραίο Κατωμερίτη, καλλιεργημένο και προσδευτικό μυαλό που θα μας ανοίξει τη θύρα της εισόδου για το μεγαλείο της περιοχής, καθώς η περιήγησή του θα μας αφήσει άφωνους.

Η ονομασία του μνημείου (Πύργος Αγίας Τριάδας) αδικεί αυτό που αντικρίζουν τα μάτια μας κι αδικείται ο πανέμορφος χώρος από τη συνύπαρξη του ιστορικού μνημείου με το εκκλησάκι της Αγίας Τριάδας.

Κυρίως λόγω της ονομασίας που του δόθηκε κι επικρατεί μέχρι σήμερα. Ο κορυφαίος λοιπόν πύργος της Αμοργού, αλλά

και των Κυκλάδων είναι μπροστά μας, ατόφιο κόσμημα του 4<sup>ου</sup> αιώνα π. Χ. που διατηρεί την εκπληκτική ομορφιά και συνοχή του με ελάχιστες εξωτερικές απομειώσεις των τειχίων του και της ορθογραφικής του αρχιτεκτονικής. Πρόκειται για ένα άριστα διατηρημένο αρχαίο μνημείο στη μείζονα περιοχή της Αρκεσίνης, που αποτελεί μεμονωμένο οχυρό ορθογώνιου σχήματος, με πολύ προσεγγμένη τοιχοδομία, σύμφωνα με το ψευδοϊσόδομο σύστημα των κυρτών επιφανειών. Η εξαιρετικά φροντισμένη λάξευση των ορθογωνικών οδηγών και η τοξωτή θύρα στον ανατολικό τοίχο οδηγούν στο συμπέρασμα της χρονολογικής καταγωγής του μνημείου.

Ο πύργος αυτός – αν η ονομασία πύργος είναι ορθή – πρέπει να υπήρξε ως οχυρό (είδος ακρόπολης) στην Αρκεσίνη με μορφή πολυώροφου οικοδομήματος και μεγάλη εσωτερική αυλή, ενώ διέθετε δια-



μπερή ανοίγματα, πολεμίστρες και τρεις κλίμακες. Ολόγυρα από το οχυρό βρέθηκαν πολλά λείψανα οικοδομικά, τα οποία ανάγονται στην προϊστορική εποχή. Ο αμυντικός χαρακτήρας του πύργου, η ισχυρή κατασκευή, το ασύγκριτο κάλλος του, το ιδιαίτερα υπερυψωμένο οικοδόμημα (που σε ορισμένα σημεία ξεπερνάει τα πέντε μέτρα) και μπορεί να χρησίμευε και ως φρυκτωρία για τη μετάδοση φωτεινών σημάτων σε άλλους πύργους, δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό του ως ιδιωτικού ή και δημόσιου πυργοειδούς οικοδομήματος. Ενδεχόμενα να χρησίμευε και ως ενδιαίτημα κάποιου εύπορου αρχαίου Αμοργιανού.

Η θέση του μεμονωμένου αυτού μνημείου σε αυτό το χαμηλό βραχώδες ύψωμα δεσπόζει και ελέγχει τα περάσματα και όλα τα εύφορα χωράφια της περιοχής, αλλά δημιουργεί και ερωτηματικά για την ταυτότητά του, αφού υπάρχουν στα νησιά του Αιγαίου πολλά τέτοια μεμονω-

μένα οχυρά, τα οποία δηλώνονται με τον όρο πύργοι, οι δε λόγοι της κατασκευής τους, καθώς και η διασπορά τους στο ύπαιθρο αφορά στην αγροτική οικονομία και την άμυνα των νησιών.

Ο πύργος αποκαλύφθηκε το 1843 από τον Λουδοβίκο Ρος, ενώ η αποκατάστασή του έγινε από το 1993 μέχρι το 1999 με τη χρηματοδότηση του Υπουργείου Αιγαίου και την επίβλεψη της Λίλας Μαραγκού.

Η σημερινή εικόνα του μνημείου με την παρούσα αρχιτεκτονική του μορφή και τη διάρθρωση του εσωτερικού χώρου είναι άκρως εντυπωσιακή και προσελκύει ομάδες επισκεπτών.

Ο Παρασκευάς θα μας δώσει πλήθος εξηγήσεων και μαζί του ύστερα από λίγο θα πιούμε ρακή, πριν αναχωρήσουμε για το υπόλοιπο της μέρας που θα κρατήσει για την επαύριο τις καινούργιες εκπλήξεις του.

Η ανατολική πλευρά του πύργου της Αγ. Τριάδας







Άποψη από το εσωτερικό του πύργου.  
Αρχαία μύλόπετρα στο προαύλιο του πύργου.







Η νοτιοανατολική πλευρά του πύργου.  
Εσωτερικό θύρωμα του πύργου.







Ο κάμπος της Κάτω Μεράς.

### Τυροκομείο στην Κολοφάνα

**Π**ρωί πρωί την άλλη μέρα θα βρεθούμε στην Κολοφάνα, το επόμενο χωριό μετά την Αρκεσίνη, έναν καθαρά αγροτικό οικισμό όπου θα παρακολουθήσουμε το άρμεγμα και το πήξιμο του τυριού στο τυροκομείο του Κώστα Νομικού.

Ο Κώστας Νομικός είναι ένας νταβραντισμένος πεννηντάρης με τρεις τσούπρες κι έναν κανακάρη που ζει στην Κολοφάνα της Αμοργού.

Ο Κώστας φοράει φαρδιά βράκα, και φαρδύ ζουνάρι που σφίγγει την αγαθή ζωή του.

Περιφέρεται μ' ένα διαρκώς γελούμενο πρόσωπο ζώντας σε ένα μοναχικό σπιτάκι στον κάμπο της Κάτω Μεριάς Αμοργού, με την κυρά του και τα τέσσερα κοπέλια του.

Ο Κώστας είναι τυροκόμος! Και κάθε πρωί αρμέγει, καζανεύει, βράζει, ανακατώνει, πήζει, τυροβολεί, ζει από το γάλα

και μέσα στο γάλα, αρμέγοντας και τυροκομώντας.

Οχτώ η ώρα το πρωί είμασταν στο καλυβάκι του, άνω δεξιά της Κολοφάνας, στην Κισσαροπά, με τις κόρες του παρούσες και τον Αλή, να εκτελεί τη χειρομάστεψη των κατοικιών του.

Το άρμεγμα (αμολγός στην αρχαία γλώσσα, εξ ου κι η Αμοργός) ακολουθεί το βράσιμο στο μεγάλο καζάνι, το ανακάτεμα με τον τaráχτη, η πιτιά που θα το πήξει, το τυροβόλισμα για να στεγνώσει, το ανθόγαλο που θα βγάλει, το φρέσκο, η κλωρή μυζήθρα, η μαλάκα, το αξιάλο (γιαούρτι) κι ανάλογα με το τι θέλει (γιαούρτι ή κεφαλοτύρι) θα τουλπανιάσει μερίδες μεταφέροντάς τις με το αγγλύπι (μισή κομμένη κολοκύθα σαν είδος μεγάλης κουτάλας) στα τυροβόλια (θήκες από πλεγμένα βούρλα), για να πήξουν περισσότερο.

Έξω στη σtάνη μας δείχνει το τυρόσκαμνο, μια μεγάλη τριγωνική λίθινη πλά-



κα με μικρό στόμιο, από όπου φεύγουν τα νερά ή το γάλα και εξηγώντας μας γι αυτό, μας πετάει και ένα αμοργιανό στιχάρι σαν κρητική μαντινάδα:

“Στο τυρόσκαμνο απάνω γιο και κόρη θα σου κάνω”...

Ο Κωσταντής, ο τυροκόμος, ο γελούμενος συμπυκνωτής της άξιας ζωής στην Κολοφάνα, διασχίζει τη ζωή που του έλαχε γελαστός, αβαρυγκόμπτος κι ευτυχής...

Τελειώνοντας με το τυροκομείο του Νομικού θ’ αφήσουμε τη νεαρή Αθηνά να παίξει όλη μέρα με τα κορίτσια του μαστρο-Κώστα, στην Κολοφάνα και θα γυρίσουμε πίσω στον Οικισμό του Βρούτση, από όπου θα πάρουμε το χτιστό μονοπάτι για την ακρόπολη της αρχαίας Αρκεσίνης.

Η αρχαία Αρκεσίνη βρίσκεται σε μια υπερψωμένη θέση φυσικού οχυρώματος, που δίνει αμέσως την εντύπωση αρχαίας ακρόπολης, καθώς αποτελείται από έναν απομονωμένο επιβλητικό ψηλόβραχο της απόλυτης φυσικής προστασίας λίγα



Η διαδικασία τυροκόμισης από το αρχικό στάδιο του αρμέγματος μέχρι και την παραγωγή της “μαλάκας” και του τυριού, ανάλογα βέβαια και με την ποσότητα, διαρκεί 2 με 2,30’ συναρπαστικές ώρες και η γευστική δοκιμή μοναδική εμπειρία.

**ΑΜΟΡΓΟΣ: ΚΑΤΩ ΜΕΡΙΑ**







Απολαμβάνοντας την φρέσκια μυζήθρα.

Χαρούμενος και ικανοποιημένος από το έργο του, ο Κώστας Νομικός.

μέτρα πάνω από τη θάλασσα.

Η προσέγγιση γίνεται από το χωριό Βρούτση με κατφυρικό στρατί, ειδικά σχεδιασμένο από τα αρχαία χρόνια, με μεσαιωνικό τείχος, πλάκες διάβασης και προοδευτική θεματική αποθέωση του ανοικτού πέλαγου. Περνάει από το εκκλησάκι του Αϊ-Γιάννη του Αποκεφαλισθέντα, για να κατφυρήσει ύστερα απότομα μέχρι τη βάση του οχυρωμένου λόφου.

Η αρχαία Αρκεσίνη τοποθετείται σε αυτόν το λόφο ο οποίος σήμερα ονομάζεται Καστρί και θεωρείται ως η μια από τις τρεις σημαντικότερες περιοχές της Αμοργού με την πιο ωραία θέα από όλα τα ιστορικά μπαλκόνια του νησιού.

Από τους περισσότερους αρχαιολόγους – ανασκαφείς χαρακτηρίζεται ως ακρόπολη λόγω και της αμυντικής θέσης που κατέχει ο οχυρωμένος λόφος και χρονολογείται από την περίοδο της Πρωτοκυκλαδικής εποχής (4<sup>η</sup> χιλιετία π. Χ.) ως

αποικία των Ναξίων.

Προβληματική είναι η σχέση της ακρόπολης αυτής, σύμφωνα και με τη δραστήρια ανασκαφέα – αρχαιολόγο της Αμοργού, Λίλα Μαραγκού (δουλεύει συνεχώς στην περιοχή της Κάτω Μεριάς Αμοργού από το 1985), με τον πύργο της Αγίας Τριάδας, που προαναφέραμε.

Και τούτο διότι οι πληροφορίες λένε πως ο σωζόμενος “Πύργος” της Αγίας Τριάδας, που δίνει με την πρώτη ματιά την εντύπωση οχυρωμένης ακρόπολης, να ήταν ενδεχομένως οικία κάποιου εύπορου Αμοργιανού, ο οποίος χρησιμοποίησε τεράστιους ογκόλιθους και άλλους ειδικά επεξεργασμένους, κυκλώπειων διαστάσεων, μεγαλιθικούς κυβόλιθους ντόπιας εξόρυξης, για να χτίσει τον πελώριο ορθογώνιο πύργο που μοιάζει με τείχη αρχαίας ακρόπολης.

Το επιβλητικό αυτό μνημείο του 4<sup>ου</sup> π.Χ. αιώνα προβληματίζει με τη θέση του, αλλά και τη σχέση που μπορεί να έχει με













Η αρχαία δίοδος με την ακρόπολη της Αρκεσίνης στο Βάθος. (Επάνω)  
Κατηφορίζοντας για το κάστρο της Αρκεσίνης περνάμε τον Αϊ-Γιάννη. (αριστερά)

τη βασική ακρόπολη του Καστριού, καθώς και με τη χρησιμότητα ή το ρόλο που μπορεί να έπαιξε στην εποχή που κατασκευάστηκε. Η απόσταση δε του ενός από το άλλο αρχαίο μνημείο της Κάτω Μεριάς Αμοργού είναι αρκετά μεγάλη.

Κατηφορίζοντας με την Άννα το εκπληκτικό αρχαίο καλντερίμι της Αρκεσίνης μας αποκαλύπτονται σκηνές και θεάματα απείρου κάλλους, καθώς πατούμε απάνω στις βραχώδεις που με τόση αρχιτεκτονική σοφία τοποθετήθηκαν κάποια κρίσιμη εποχή, για να διευκολύνουν την κατάβαση από το εσωτερικό του νησιού στη βάση του οχυρού λόφου. Από τη βάση αυτή θα χρειαστεί επίπονος και - αποτρεπτικός για τους πειρατές της Μεσογείου - ανήφορος, ο οποίος σήμερα γίνεται από επεξεργασμένη βραχόσκαλα, ανάμεσα από τα φυσικά όρθια τείχη του λόφου.

Η περιπέτεια της κατάβασης στα ριζά

του οχυρού από τον Οικισμό Βρούτση και της ανάβασης στο πλατό της κορυφής του, που απαιτεί σε χρόνο περίπου ένα σαραντάλεπτο, αποζημιώνει τις αισθήσεις του πεζοπόρου ανεβάζοντάς τις στο πιο υψηλό βάθρο της εκστατικής απόλαυσης.

Αρκεσίνη λοιπόν κι όποιος αντέξει στις πανίσχυρες κακουχίες των εκπλήξεων...

Η ανηφορική επιστροφή στο Βρούτση θα απαιτήσει χρόνο τριών τουλάχιστον τετάρτων, αλλά θα μας αποζημιώσει με ένα γευστικό καφεδάκι στο γραφικό παντοπωλείο του Κώστα Πάσσαρη, ενός αγαθού νησιώτη που κρατάει ανοιχτούς τους δρόμους επικοινωνίας με την ομορφιά του τόπου του.

Θα μας δείξει το μονοπάτι για την Αρκεσίνη μέσω της Ραχούλας, το οποίο θα ακολουθήσει η Άννα, για να φτάσει σε λιγότερο από μισή ώρα.

Το ίδιο βράδυ θα κλείσει με ένα εξαιρε-







Άποψη από το κάστρο της Αρκεσίνης







Προσθήκες και μεταγενέστερα έργα προστασίας του κάστρου.  
Η εκκλησιά της Παναγίας στην κορυφή του Κάστρου.







Αρχαία κατάλοιπα στο Κάστρο της Αρκεσίνης.

Ο μυχός κάτω από το κάστρο της Αρκεσίνης την ώρα του δειλινού.





τικά πεντανόστιμο δείπνο στο ταβερνάκι της κυρα-Μαρίας στον Πύργο της Αγίας Τριάδας που θα περιλαμβάνει γιαπράκια, ντόπια φάβα, ξινομυζήθρα, βολβούς και μαλεβιζιώτικο κρασί.

### Στην κοντινή Γραμβούσα

**Ο**νειρευόμουν μια γη αποκολλημένη από τη στεριά, που να τη χωρίζει ένας στριφτός γιαλός, μια καμπύλη αμμουδιάς κι ένας ουρανός σφοντύλι να τη στεφανώνει.

Ονειρευόμουν μια γη πέρα από τον κάβο και πίσω απ' το στενό, με βότανα θαλασσινά σπαρμένη, λιθάρια φτενά, βράχια κοφτά και μικρές απλωτές αγκαλιές. Κι ίσως ίσως μερικές καβάζες για μοναχικούς εραστές.

Ονειρευόμουν δηλαδή μιαν άγνωστη Γραμβούσα που θάχε ξεκολλήσει απ' την Αμοργό και του λοιπού θα ζούσε στη μοναξιά των δικών της σφυγμών κάτω από ένα φως περατό και ακατάπαυτο, δουλεμένο απ' το αμόνι του ήλιου στα γρανάζια του μαγιάτικου τυφώνα.

Και το όνειρο πήρε λίγη σάρκα και πολλά οστά μέσα σε ελάχιστες στιγμές και κάτω από ανεπεξέργαστες προθέσεις.

Ο Μάριος νετάριζε τα δίχτυα του πατέρα του στην Καλοταρίτσια πλένοντας συνάμα το αστρογάλαζο βαρκάκι του που χωρούσε δε χωρούσε τρεις νοματαίους δίχως τις σκευές τους.

Ετοιμάζονταν να πλεύσει στη Γραμβούσα για να ρίξει μια βουτιά στα γαλάζια όνειρα του Αιγαίου, μακριά από τις ραγισμένες φωνές των ανθρώπων που θρύβουν τα τζάμια της αμοργιανής γαλήνης.

Και μας πήρε μαζί του δίχως άλλη κουβέντα.

Και πλεύσαμε ίσαμε τις ακτές και τους κάβους της Γραμβούσας, μόνοι μέσα σε ένα πανδαιμόνιο μεσημβρινής πλημμύρας από χρυσοκύνανους ήλιους και ονειρεμένους βυθούς, ύστερα από μισό περίπου μίλι θαλασσινή πορεία.

Ο πρώτος κάβος αντιγύρισε τον κόσμο. Η πρώτη μεγάλη αμμουδιά αποκατέστησε τη σχέση ισορροπίας ανάμεσα στην





Ο όρμος της Καλοταρίτσας και πίσω του η νησίδα Γραμβούσα









τέφρα γη και τη θαλασσινή ψυχή. Κι η πρώτη κατάλευκη κουκίδα της στεριάς, μια νυφούλα Παναγιά στη ράχη της χερσόνησος, ενέδωσε στο άγγιγμα των μυστηρίων ετούτης της σταχτόφαιης γης που ζει τον ύπνο του δικαίου πανηγυρίζοντας την απελευθέρωσή της από την Αμοργιανή κατοχή, μέσα σε ένα καθεστώς απόλυτης αυτονομίας και ανεξάρτητης ζωής.

Η Γραμβούσα δεν έχει τίποτα άλλο να δώσει. Παρά μόνο λίγα εκτάρια από σκυμμένες πλεξούδες βοτάνων, ματσάκια κλωριούχας βλάστης και λίγες καβάντζες ζωής.

Κι όμως! Το θυμάρι, ο σχίνος, η αστοιβή, η αγραλιά, η γαλασίδα και το σφοντύλι, φτάνουν και περισσεύουν για να γιομίσει ο κόσμος όλος αδιατίμητες συμπυκνωμένες αξίες που ξεπερνούν τον μέσο όρο της χρηματιστηριακής ισοτιμίας της ζωής, καθώς εδώ στη Γραμβούσα δεν θα βρεις παρά μόνο το πολλαπλάσιο ανταλλακτικό της τίμημα.

Και η βουτιά, αρχές του Μάη, στα ειρηνικά νερά της παράδεισος παίρνει άλλες διαστάσεις και γίνεται βουτιά στο χρυσαυχείο μιας ζαφειρένιας πλουμιστής σκέψης...

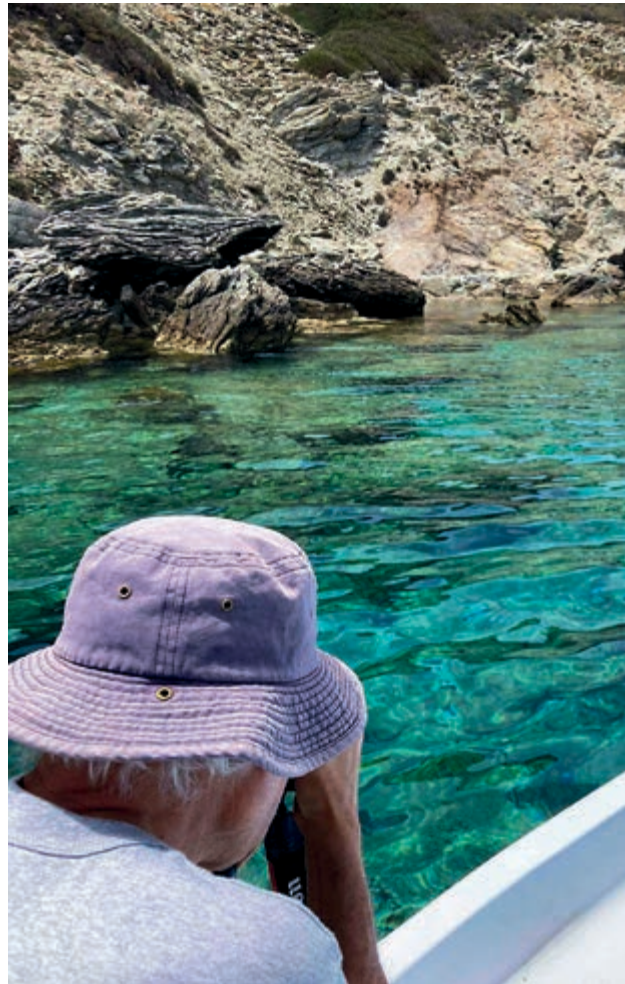
Για να πάει κανείς στη Γραμβούσα θα περάσει από την Αρκεσίνη, τον πλούσιο κάμπο της Κολοφάνας και μισό χιλιόμετρο πριν από την Αγία Παρασκευή θα στρίψει αρχικά σε τοιμεντόδρομο αριστερά για να διασχίσει και πάλι αγροτικά τοπία με ζωντανές καλλιέργειες φτάνοντας τον οικισμό της Καλοταρίτισας. Περνώντας μέσα από τα λίγα σπίτια της θα πάρει τον κατήφορο ωσότου βρεθεί στην αρχή μιας μεγάλης ευθείας, δίπλα από την οποία υπάρχει υποτυπώδες καρνάγιο ξύλινων σκαφών. Δίπλα από το καρνάγιο ξεκινά αχνό μονοπάτι που κατεβάζει σε δέκα λεπτά στον κλειστό όρμο του Λίβερου, όπου είναι προσαραγμένο ένα παλιό ναυάγιο κομμένο στα δύο που μολύνει ασφαλώς με τη σκουριά του τη θάλασσα, αλλά για πολλούς αποτελεί εικαστικό θέμα.

Συνεχίζοντας την ευθεία για άλλα 1.800 μέτρα φτάνεις στον γυροκλεισμένο γιαλό

της Καλοταρίτισας, όπου αρκετοί ψαράδες, караβομαραγκοί και τεχνίτες περιποιούνται, καλαφατίζουν κι ανανεώνουν τη θητεία των όμορφων σκαριών τους.

Λίγα αρμυρίκια, πολλά χρωματιστά δίχτυα και μια εκτεταμένη αμμουδιά συνθέτουν τον προστατευμένο όρμο της Καλοταρίτισας, πίσω από τον οποίο διακρίνεται, σε μικρή απόσταση, ο εύσωμος όγκος της Γραμβούσας (υψόμετρο 94 μέτρα) με δορυφόρους τις όμορφες βραχονησίδες Ψαλίδα και Φελούκα.

Η πρώτη παραλία της Γραμβούσας (αριστερά) Προσεγγίζοντας τη Γραμβούσα.







Οι δύο καταγάλανες παραλίες της Γραμβούσας.







## Στ' ακροδάχτυλα της Κάτω Μεριάς

Θα γυρίσουμε από τη Γραμβούσα και θα πάρουμε το δρόμο για την Καλοταρίτσια. Στη διασταύρωση της Αγίας Παρασκευής θα στρίψουμε αριστερά, θα περάσουμε μέσα από τον μικρό Οικισμό και θα κατηφορίσουμε για τριακόσια μέτρα ως την πανέμορφη γιαλιά με τη χαρακτηριστική ονομασία Παραδείσια, όπου θα εντοπίσουμε στη δεξιά της άκρη τα υπολείμματα της πολύ σημαντικής Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής, η οποία είχε χτιστεί με πλάκες και ογκόλιθους από αρχαίες κατασκευές.

Επιστρέφοντας στη διασταύρωση της Κολοφάνας, θα ξαναστρίψουμε σε χωματόδρομο αριστερά με πινακίδα που γράφει “Κάτω Κάμπος”. Θα διασχίσουμε έναν απέραντο καλλιεργημένο κάμφο, με σιτηρά, κι ύστερα από διαδρομή δυο περίπου χιλιομέτρων θα καταλήξουμε στον βαθύ όρφο του Κάτω Κάμφο με το παλαιοχριστιανικό εκκλησάκι της Παναγίας επάνω στα θαλασσινά τρόχαλα χτισμένο. Η ακτή είναι με χοντρό βότσαλο δίχως αμμουδιά, αλλά αποτελεί έναν ωραίο περίπατο από την Κολοφάνα έως εδώ.

Η οδοιπορική μας περιπέτεια στην Κάτω Μεριά της Αμοργού κάπου εδώ θα γράψει τέλος στην περιπλάνηση, ένα τέλος νοσταλγικό που δεν θα θέλαμε να γραφεί ούτε να σημάνει απότομα την υποχρέωση της φυγής μας από το όνειρο της νότιας Αμοργού, με τους υπέροχους ανθρώπους, τις αγροτικές δομές, τις ποικίλες ασχολίες των κατοίκων, το ιδιαίτερο κι ελκυστικό τοπίο της μικτής οικονομίας (αγροτική, τουριστική, πολιτισμική), αλλά και το ξεχωριστό σε ολόκληρο το Αιγαίο κληροδότημα της αρχαίας πολιτισμικής παράδοσης, με τα επιβλητικά μνημειακά της κατάλοιπα, που είναι σκορπισμένα σε φανερές ή μυστικές γωνιές, σε όρμους, ακροπόλεις και κοιλάδες, με άκρως εντυπωσιακό αποτύπωμα της αρχαϊκής αρχιτεκτονικής τέχνης.

Στην Κάτω Μεριά ο αμοργιανός άνθρωπος κατάφερε αγωνιζόμενος να μετατρέψει τη βραχωνή χώρα του σε καλ-

λιεργήσιμο χώμα και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις μιας αυτόνομης οικογενειακής οικονομίας. Για να φτάσει ως εδώ δημιούργησε πλήθος λιθόστρωτα δρομάκια και μονοπάτια, υποτάσσοντας το σκληρό ανάγλυφο του τόπου στην υπηρεσία του, έφτιαξε αλώνια, πηγάδια, ανεμόμυλους και ληνούς, καθώς και τις περίφημες αναβαθμίδες, που συγκρατούν τα επικλινή εδάφη, επινόησε τα χτιά (τους κρημνώδεις αγρούς), διαμόρφωσε πολιτισμικά όσα αρχαία κατάλοιπα ή ερείπια των κλασικών χρόνων βρήκε καταχωνιασμένα, δόμησε το περιβάλλον της υπαίθρου, κλιμάκωσε τους λόφους και τις βουνοπλαγιές.

Μάζεμα της ελιάς για παραγωγή ελαιόλαδου, κορωνέικη ποικιλία, άνυδρη ελιά. Στην Αμοργό συνηθίζεται το μάζεμα την περίοδο Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου. Στην φωτογραφία νύφη και πεθερά καθαρίζουν και ξεφουντιάζουν τα φύλλα πριν μπουν στα σακιά για το ελαιοτριβείο.







[1]

[1] Ξεφούρνισμα Εφτάζυμου Παξιμαδιού. Χρειάζεται περίπου 2 έως 3 ημέρες μέσα στο ξυλόφουρνο. Με σχολαστικότητα και προσοχή η τοποθέτηση στο πανέρι από τον κ. Γιώργο Ρούσσο, ο οποίος γνωρίζει την διαδικασία από μικρό παιδί.

[2] Παρασκευή παραδοσιακού παστελιού... για κέρασμα σε γάμο. Χτύπημα από νέο μαθητευόμενο κ. Λουδάρο Δημήτρη και πασπάλισμα γλυκάνισου από τον πρωτομάστορα κ. Παπινιώτη Δημήτρη. Σε όλη την Αμοργό είναι το παραδοσιακό γλυκό, κέρασμα σε γάμους, Βαφτίσια και μεγάλες χαρές. Το παστέλι έχει σχήμα ρόμβου και για άρωμα προσθέτουν λεμονοφύλλο.

[3] Η Γιαγιά Βαγγελιώ καμαρώνει την ετοιμασία του παστελιού καθώς παντρεύει την εγγονή... προσέχει όλα τα κομμάτια να έχουν λεμονοφύλλο.



[2]



[3]





Το Hotel Agnadi βρίσκεται στον Όρμο της Αιγιάλης, σε μια ήσυχη περιοχή κοντά στην παραλία αλλά και στο κέντρο με τα μαγαζιά, τα εστιατόρια και μπαρ.

Διαθέτει 20 στούντιο/διαμερίσματα που μπορούν να φιλοξενήσουν 2-4 άτομα.

Όλα ευρύχωρα και πλήρως εξοπλισμένα με κουζινάκι, ψυγείο, τηλεόραση, wifi και με φανταστική ανεμπόδιστη θέα προς το απέραντο γαλάζιο.

Οι φιλόξενοι οικοδεσπότες του θα φροντίσουν να μας χαλαρώσουν και να κάνουν τις διακοπές μας αξέχαστες.



### **Agnadi Hotel**

Αιγιάλη Αμοργός

22850 73009, 693 79 93 110 & 693 75 95 825

info@amorgos-agnadi.com

<https://amorgos-agnadi.com>

## **Σύνοψη και Επίλογος**

**Η** Κάτω Μεριά της Αμοργού είναι ένας ευλογημένος τόπος, στον οποίο η οικονομία, οι άνθρωποι, οι πύργοι, οι κατασκευές, οι καλλιέργειες και η γη υποδηλώνουν τη διαχρονική αξία του χώρου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Η τελική εντύπωση είναι ισχυρότερη από την αρχική, σύμφωνα με την οποία η περιοχή της Κάτω Μεριάς έδειχνε αποκομμένη από το κεντρικό και βόρειο τουριστικό κομμάτι της Αμοργού και δίχως ενδιαφέρον ή ελκυστικά τοπία. Ωστόσο:

Η διατριβή μας στο ξεχωριστό αυτό τμήμα του νησιού μας έδωσε την ευκαιρία σιγά σιγά να ξεχωρίσουμε τις πρώτες ύλες της και να ορθολογίσουμε τις εντυπώσεις, για ν' αρχίσει μια όλο και πιο δυνατή διείσδυση στα υπέροχα και κρυμμένα μυστικά της Κάτω Μεριάς. Να μπούμε στις όμορφες ψυχές των ανθρώπων της, ν' αποκαλύψουμε την οριστική της ταυτότητα και να ζήσουμε την ποιότητα και τον πολυσύνθετο χαρακτήρα του τόπου μα και του ανθρώπινου δυναμικού, από το συγχρωτισμό μας τόσο με τον φυσικό της περίγυρο της, όσο και με το ανθρώπινο τοπίο της.

Ενός τοπίου που είναι ασφαλώς και το μεγάλο όπλο της κάτω μεριάς, πέρα και μακριά από το μοναστήρι της Χοζοβιώτισσας, τη γραφική της Χώρα, τον εξαιρετικά δυναμικό τουριστικό χαρακτήρα του βορρά και τα μοναδικά στολίδια του νησιού που είναι τα υπέροχα προσπελάσιμα μονοπάτια της...





Νοίς ΠΕΤΑΛΙΔΙ  
PETALIDI Islet

Νοίς ΠΑΡΑΣΚΟΠΟΣ  
PARASKOPOS Islet

Νοίς ΦΕΛΟΥΚΑ  
FELOUKA Islet

Νοίς ΨΑΛΙΔΑ  
PSALIDA Islet

Ν. ΓΡΑΜΒΟΥΣΣΑ  
GRAMVOUSSA Isl.

Ακ. Μαύρη Μύθη  
Mavri Mythi C.

Ακ. Τρούλλης  
Troullis C.

Όρμ. Τσουκαλά  
Tsoukalas Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Ακ. Καστρί  
Kastri C.

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

04

ΚΑΤΑΜΕΡΙΑ

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Καλοκρίτσια  
Kalokritsisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΙΣΗΡΙ  
ISIRI Islet

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΤΙΜΟΝΙ ΤΗΣ ΓΩΝΙΑΣ  
Timoni tis Gonia

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΒΙΓΛΕΣ  
Vigles

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΑΚ. ΚΟΡΑΣ  
Korax C.

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΒΟΥΤΣΙ  
Vrotsi

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΚΑΜΑΡΙ  
Kamari

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΑΡΚΕΣΙΝΗ  
Arkesini

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΚΑΡΑΚΑΡΑΚΑΣ  
Kararakas

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΚΑΡΑΚΑΡΑΚΑΣ  
Kararakas

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΚΑΡΑΚΑΡΑΚΑΣ  
Kararakas

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay

Νοίς ΚΑΡΑΚΑΡΑΚΑΣ  
Kararakas

Όρμ. Παράδεισα  
Paradisa Bay

Όρμ. Αλβέρπος  
Alverpos Bay

Όρμ. Μάυρη Μύθη  
Mavri Mythi Bay

Όρμ. Καλοκάβου  
Kalokabou Bay

Όρμ. Λιμεναρί  
Limenari Bay

Όρμ. Ποταμού  
Potamos Bay

Όρμ. Μούρως  
Mouros Bay







## Ο Ασφοντυλίτης του Μιχάλη Ρούσου

Κείμενο: Ηλίας Προβόπουλος

Φωτογραφίες: Άννα Κалаϊτζή

**Ο** Ασφοντυλίτης, στη νοτιοδυτική ακτή της Αμοργού, την καλούμενη **Όξω Μεριά** είναι ένας από τους ελάχιστους οικισμούς στις Κυκλάδες ο οποίος έχει μείνει σχεδόν αναλλοίωτος από τις αρχές της ιστορία του κι αυτό γιατί όλα τα στοιχεία του είναι φτιαγμένα από πέτρες. Γεμάτο πέτρες είναι το έδαφος του, από πέτρες είναι οι μεγάλοι τοίχοι που συγκρατούν το ελάχιστο χώμα στα χωράφια, πέτρινα είναι τα σπίτια του και οποιαδήποτε άλλη κατασκευή γύρω απ' αυτά. Οι άνθρωποι που διάλεξαν αυτόν τον τόπο να κατοικήσουν με τις πέτρες πάλεψαν να τις ημερώσουν και σαν κουράστηκαν, τις παράτησαν εκεί γυμνές να τις ψήνει ο ήλιος και να τις τρίβει ο αέρας. Έτσι είναι σήμερα ο Ασφοντυλίτης, μέσα σε ένα γυμνό τοπίο γεμάτο πέτρες που η εντροπία σιγά – σιγά τις οδηγεί στην κατάσταση που τις γέννησε η γη.

Έτσι είναι όλη η Όξω Μεριά και διατηρήθηκε όπως σχεδόν ήταν γιατί άργησε πολύ να πάει αμαξιτός δρόμος εκεί. Στον Ασφοντυλίτη όμως, κάτω από τον οικισμό και μέσα από τις πέτρες ανάβλυζε ένα νερό, πολύτιμο για τους ανθρώπους, τα ζώα, τα πουλιά, τα χωράφια και από εκεί δίπλα στα πηγάδια έκαναν μια στάση να ξαποστάσουν και να ξεδιψάσουν όλοι όσοι πήγαιναν από την **Αιγιάλη** στη **Χώρα** και αντίστροφα. Στη μέση ακριβώς της διαδρομής, ο οικισμός που κάποτε είχε αρκετό κόσμο, σιγά – σιγά εγκαταλείφθηκε και μόνο δυο – τρεις βοσκοί που έχουν εκεί τα κοπάδια τους και χρησιμοποιούν τις παρατημένες κατοικίες για μαντριά τον ζωντανεύουν πολλές ημέρες του χρόνου. Ο δε δισυπόστατος ναός των **Αγίων Γεωργίου** και **Νικολάου**, αποτελεί ιδιαίτερο προσκύνημα για τους επισκέπτες και τους περαστικούς που βαδίζουν την μοναδική **Μεγάλη**







Η Μονή της Παναγίας  
Χοζοβιώτισσας.





**Στράτα** που αποτελούσε τον κύριο άξονα επικοινωνίας των δύο άκρων της Αμοργού με τη Χώρα, τα λιμάνια της και φυσικά με τη μοναδική Μονή της **Παναγίας Χοζοβιώτισσας**.

Για τους ανθρώπους που κατοικούσαν στον Ασφοντυλίτη, οι πληροφορίες είναι περιορισμένες. Οι απόγονοί τους μετοίκησαν στα χωριά της Αιγιάλης κι άλλοι ακόμα παραπέρα. Ορισμένοι μνημονεύουν ακόμη παππούδες και γιαγιάδες, αναφέρονται σε κτήματα, κατοικίες, μαντριά και αλώνια αλλά οι περισσότεροι έχουν ξεχαστεί. Απ' όλους όμως ένας ξεχώρισε αφήνοντας την σφραγίδα του πάνω στις πέτρες. Ο **Μιχάλης Ρούσσο**, (... -1943) ανάπηρος στα κάτω άκρα, ο οποίος κέντησε πάνω στις πέτρες τους καημούς του, τα όνειρά του και τις αγάπες του. Περί τα 200 έργα του είναι διάσπαρτα μέσα στον οικισμό και στις εξοχές γύρω του, άλλα εμφανή κι άλλα πνιγμένα στην βλάστηση και στις πέτρες. Ο άνθρωπος αυτός, μη δυνάμενος να κινηθεί, εξαρτιόνταν από την καλοσύνη

και την αγάπη των άλλων που τον μετέφεραν σε διάφορα σημεία του οικισμού όπου με ένα σφυράκι κεντούσε πάνω στις πέτρες διάφορα σήματα. Σταυροί ήταν τα περισσότερα για να διώχνουν το κακό, λουλούδια, πουλιά, καράβια, ονόματα ανθρώπων που κατοικούσαν στον Ασφοντυλίτη, με κάποια ιδιαίτερη αναφορά στις γυναίκες που φαίνεται έπαιζαν κάποιο ρόλο στη δύσκολη ζωή του. Η τέχνη του όμως σταματούσε εκεί. Δημιούργησε και μεγαλύτερα, σύνθετα έργα, όπως σκηνές από πανηγύρια και χορούς, που ήταν το αγαπημένο του θέμα, πομπές προσκυνητών ή περαστικών από τη Μεγάλη Στράτα. Με μια εξαιρετική απλότητα, άφησε πάνω στις πέτρες σκηνές από έναν κόσμο που έχει σβήσει.

Για τον επισκέπτη του Ασφοντυλίτη, η αναζήτηση των έργων του Μιχάλη Ρούσσου στον οικισμό και τις εξοχές, είναι μια εικαστική απόλαυση απόλυτα δεμένη με το πέτρινο τοπίο που χαρακτηρίζει την Έξω Μεριά και θυμίζει τη ζωή στις Κυκλάδες προ πολλών αιώνων.

Τμήμα του μονοπατιού της "Μεγάλης Στράτας".

